Holokavst kot izhodišče

(program za učitelje)

Načrtovanje učne dejavnosti

Vpliv 2. svetovne vojne na judovske skupnosti na Hrvaškem in v Sloveniji

I. SPLOŠNI PODATKI

Ime ustreznega dokumenta, v skladu s katerim se poučuje (nacionalni učni načrt) / Predmet:

● Hrvaška: Učni rezultati v skladu z nacionalnim učnim načrtom za zgodovino (2019):

8. razred, osnovna šola:

POV OŠ A.8.1. Dijaki analizirajo medsebojne odnose in dinamiko v nekaterih družbah 20. stoletja.

Vsebina: Rasna, verska, nacionalna, politična in ideološka preganjanja in trpljenja, koncentracijska taborišča in smrt taboriščih. Holokavst in drugi zločini proti človeštvu na Hrvaškem, v Evropi in po svetu. Posledice 2. svetovne vojne na Hrvaškem in svet.

● Slovenija: Katalog znanja za srednje poklicno izobraževanje, Družboslovje (2007)

Dinamični čas zadnjih 200. let (zgodovinski del kataloga) naj bi poučevali konec 1. in v 2. letu. Poseben cilj je le en: dijaki so sposobni razumeti posledice 2. svetovne vojne.

Avtorja: Tomislav Šimić (HRVAŠKA) in Renato Flis (SLOVENIJA) Mentor: Loranda Miletić

Ciljna skupina: 14 - 15 let stari dijaki

Čas: 2 šolski uri (90 minut)

II. CILJI UČENJA

Dijaki bodo za pridobitev znanja in globljega razumevanja raziskali posledice druge svetovne vojne in holokavsta za posameznike in celotne judovske skupnosti na Hrvaškem in v Sloveniji. V središču raziskovanja dijakov je ali je nastanek nove povojne Jugoslavije pomenil tudi konec težav za preživele in kako so ravnali z njimi.

III. UČNI IZIDI

1. Dijaki razložijo, kako sta druga svetovna vojna in holokavst vplivala na judovsko skupnost na Hrvaškem in v Sloveniji.

2. Dijaki analizirajo izzive preživelih holokavsta v povojni Jugoslaviji (Hrvaška in Slovenija).

3. Dijaki sklepajo, ali je antisemitizem izginil s koncem 2. svetovne vojne.

IV. UTEMELJITEV

Naj bo še tako privlačno, je ključnega pomena izpodbijati idejo, da se lahko naše učenje o holokavstu nekako naravno zaključi s koncem druge svetovne vojne. Zamisel, da se je z osvoboditvijo taborišč in porazom nacistične Nemčije in njihovih zaveznikov zgodba o holokavstu "zaključila", je ovržena s tem, kako se učinki genocida čutijo še danes.

Naš svet je navsezadnje post-holokavstni svet. In čeprav je včasih neprijetna resnica, moramo zagotoviti, da se naši dijaki zavedajo posledic dolgoročnega vpliva iztrebljanja evropskega judovstva na sodobni fizični, kulturni in politični izgled naše krajine. Ta aktivnost se želi posvetiti tem trajnim posledicam holokavsta na Hrvaškem in v Sloveniji.

1. Obrazložitev izbire teme

Pri pouku zgodovine na temo holokavsta se dijaki seznanijo s sistematičnim in organiziranim kriminalom nad judovskim prebivalstvom od samega začetka do zadnje tragedije ob koncu druge svetovne vojne. Vendar dijaki ne vedo toliko o položaju preživele judovske skupnosti po drugi svetovni vojni. V tem okviru je cilj te učne aktivnosti poglobiti znanje dijakov o tem, kako so se člani judovske skupnosti spopadali z novimi okoliščinami po drugi svetovni vojni, kaj so našli v krajih, kjer so živeli pred vojno, kaj se je zgodilo z judovskimi skupnostmi po drugi svetovni vojni, kako so oblasti ravnale z njihovim premoženjem in z njim kot Judi na splošno.

2. Zahtevano predznanje dijakov

Da bi razumeli vzroke in posledice holokavsta ter vpliv druge svetovne vojne na judovske skupnosti v teh državah, je pomembno, da dijaki vedo, kako so se judovske skupnosti razvijale na tem območju pred drugo svetovno vojno, in da poznajo judovsko vsakdanje življenje ter prepoznajo vzroke in značilnosti evropskega antijudovstva, antisemitizma in rasizma.

Dijaki bi morali spoznati in razumeti glavne dogodke druge svetovne vojne s posebnim poudarkom na dogodkih med vojno v nekdanji Jugoslaviji. Prav tako morajo poznati zgodovino holokavsta, od njegovih začetkov do vrhunca med drugo svetovno vojno.

3. Opis strukture učne aktivnosti

V uvodnem delu bodo dijaki z digitalnim orodjem Bookwidget ustvarili časovnico druge svetovne vojne. Za motivacijo bodo analizirali vizualne vire sinagog in judovskih skupnosti pred vojno in danes tako na hrvaškem kot v slovenskem prostoru. V osrednjem delu lekcije bodo analizirali pisne vire preživelih Judov Alfreda Pala, Erike Fűrst in Elvire Kohn. V zaključnem delu pouka bodo uporabili primere danes oživljenega antisemitizma.

4. Predvidena strategija učenja in poučevanja

V uvodnem delu se bodo dijaki spomnili najpomembnejših dogodkov, povezanih z drugo svetovno vojno. Kot glavno motivacijo za pouk bodo analizirali slike sinagog in judovskih skupnosti, ki so bile uničene med drugo svetovno vojno, na podlagi česar bodo sklenili, da so nekoč tukaj živeče judovske skupnosti preprosto izginile. V osrednjem delu lekcije bodo dijaki raziskovali osebne zgodbe posameznikov, da bi izvedeli, kako so se Judje znašli v svojih domovih po vrnitvi iz koncentracijskih taborišč, kako je nova vlada ravnala z njihovim premoženjem in kako so se v novih okoliščinah počutili kot Judje. V zadnjem delu lekcije bodo na podlagi sodobnih virov spoznali, da se antisemitizem ni končal z drugo svetovno vojno.

V. OZADJE UČNE DEJAVNOSTI

Časovnica knjižnega pripomočka druge svetovne vojne:

https://www.bookwidgets.com/play/zrutbF0X-iQAEkEeCfAAAA/TCJF3TX/world-war-ii-i?teacher_id=4748258311143424

Cilj dijakov je utrditi predhodno zgodovinsko znanje študentov o tej temi in jim zagotoviti potreben uvod, da bodo v celoti razumeli vpliv druge svetovne vojne na judovske skupnosti na Hrvaškem in v Sloveniji.

VI. KLJUČNO VPRAŠANJE

Kakšne so trajne posledice holokavsta?

VII. RAZVOJ UČNE DEJAVNOSTI (SCENARIJ)

Čas	Število rezultatov	Opis učnih dejavnosti (scenarij)	Modeli, strategije in metode učenja in poučevanja	Mediji za poučevanje
10 minut	**1**	**UVOD** Cilj je utrditi predhodno znanje učencev o tej temi in jim zagotoviti potreben uvod za popolno razumevanje zgodovine holokavsta na območju okupirane Slovenije in Neodvisne države Hrvaške. Na začetku lekcije učenci ob sklicevanju na predhodno pridobljeno znanje ponovijo osnovne podatke o drugi svetovni vojni v Sloveniji in na Hrvaškem s pomočjo časovnice v aplikaciji Bookwidgets in Seznama ključnih izrazov. Učitelj vodi učence skozi pregled ključnih datumov in dogodkov, do katerih se bodo vsebine učne aktivnosti nadaljevale. Učitelj učence vpraša: 1. Kako je bilo ozemlje Kraljevine Jugoslavije razdeljeno po 6. aprilu 1941? 2. Kako je začetek druge svetovne vojne vplival na položaj judovskih skupnosti na okupiranem ozemlju Slovenije in Neodvisne države Hrvaške? 3. Kaj se je med vojno zgodilo z Judi v Prekmurju? Kaj se je zgodilo z Judi v NDH? 4. Kdo se je in na kakšen način uprl okupaciji sil Osi? Poiščite dokaze na časovni premici Bookwidgets. Kakšen je bil pomen Osvobodilne fronte med 2. svetovno vojno v Sloveniji? https://www.bookwidgets.com/play/zrutbF0X-iQAEkEeCfAAAA/TCJF3TX/world-war-ii-i?teacher_id=4748258311143424	Odkrito in pogovorno vodeno poučevanje (razprava v razredu) Metoda dela z vizualnimi zgodovinskimi viri	**DODATEK 1** https://www.bookwidgets.com/play/zrutbF0X-iQAEkEeCfAAAA/TCJF3TX/world-war-ii-i?teacher_id=4748258

	1	Učitelj napove prvo dejavnost in razloži ključno vprašanje učne aktivnosti. Ključno vprašanje: Kakšne so trajne posledice holokavsta?		311143424 **DODATEK 8** Seznam ključnih izrazov

Čas	Število rezultatov	Opis učne aktivnosti (scenarij)	Modeli, strategije in metode učenja in poučevanja	Mediji za poučevanje
	1 1 1	**PRVA AKTIVNOST: Kaj se je izgubilo?** **Cilj aktivnosti 1:** Pri uvodu teme (motivacija) bo učitelj uporabil različne fotografije in zemljevide. Učitelj bi rad z združitvijo teh dveh materialov vzbudil zanimanje učencev za to temo. V primeru sinagoge v Murski Soboti (Slovenija) in sinagoge v Zagrebu (Hrvaška) ter z zemljevidi predvojnih in sedanjih judovskih skupnosti v obeh državah bodo učenci ugotovili, da je izguba več deset tisoč Judov pustila ogromno praznine, v družinah, ki jih niso nikoli imeli, izostal je tudi njihov prispevek k umetnosti, kulturi in znanosti. **Opomba za učitelje:** V začetku oktobra 1929 je kralj Aleksandar Karađorđević sprejel zakon o imenu in radelitvi države na upravna območja. Država je dobila novo ime - Kraljevina Jugoslavija. Razdeljena je bila na 9 banovin: Dravska (Ljubljana), Savska (Zagreb), Primorska (Split), Vrbaska (Banja Luka), Drinska (Sarajevo), Zetska (Cetinje), Vardarska (Skopje), Moravska (Niš), Dunavska (Novi Sad). Oblikovanje banovin pod novimi imeni naj bi izbrisalo kontinuiteto imen zgodovinskih in nacionalnih provinc. Pred drugo svetovno vojno, leta 1931, je popis prebivalstva na Hrvaškem popisal 21 505 Judov (Savska in Primorska banovina), vendar se domneva, da je bilo na predvečer vojne približno 25 000 - 26 000 Judov, vključno z begunci, ki so pobegnili pred nacizmom in 35 judovskih skupnosti. Zagrebška sinagoga je bila zgrajena leta 1867, ustaši pa so jo leta 1941 porušili. Na ozemlju Dravske banovine, ki je zasedla večji del današnje Slovenije, je bilo leta 1937 778 Judov. Več kot polovica (417) jih je živela na severovzhodnu, v Prekmurju. Vsi Judje v Dravski banovini so bili organizirani v dve skupnosti, ki sta bili v Prekmurju (Murska Sobota in Lendava). Sinagoga v Murski Soboti je bila porušena leta 1954, sinagoga v Lendavi še vedno stoji. Danes je v njej Slovenski muzeja holokavsta.	Odkrito in pogovorno vodeno poučevanje (razprava v razredu) Način dela z vizualnimi viri, grafi in zemljevidi	

		PRVI DEL **Kaj se je izgubilo?** Učitelj položi fotografije na tablo ali predvaja diaprojekcijo powerpointa ter začne pogovor z učenci. Učitelj začne s prikazom zemljevida (diapozitiv 1) in upoštevanjem predlogov učencev o tem, kaj zemljevid predstavlja. Učitelj pojasnjuje, da zemljevid prikazuje predvojno prisotnost judovskega prebivalstva na Hrvaškem in v Sloveniji, kot delih takratne Kraljevine Jugoslavije. Učitelj lahko ob tej priložnosti poudari prostorsko in številčno razporeditev Judov v teh krajih.	Metoda dela z vizualnimi viri in zemljevidi, metoda prikazovanja	

Murska Sobota
Lendava
Čakovec
Varaždin
Ludbreg
Koprivnica
Križevci
Bjelovar
Zagreb
Virovitica
Donji Miholjac
Slatina
Valpovo
Osijek
Daruvar
Orahovica
Našice
Karlovac
Sisak
Kutina
Pakrac
Požega
Đakovo
Vukovar
Vinkovci
Nova Gradiška
Slavonski Brod
Dravska banovina
Savska banovina
Vrbaska banovina
Drinska banovina
Primorska banovina
Split
Dubrovnik

Pred 2. sv. vojno (1938)	Hrvaška (Primorska and Savska banovina)	Slovenija (Dravska banovina)
Judovske skupnosti	35	2
Judovsko prebivalstvo	21 505 (prib. 25 000)	778

Učitelj odpre nov zemljevid (diapozitiv 2) in znova prosi za predloge, kaj razkriva. Učitelj pričakuje, da se bodo učenci sklicevali na število ubitih ljudi. Opozarja na vrzeli v okvirih: to kaže na tisto, kar je izgubljeno, in na "praznino", ki jo je ustvaril holokavst. Učitelj vpraša učence, ali je mogoče 'videti' ali predstaviti nekaj, kar ne obstaja. Na koncu se jih spodbudi k razmisleku o načinih, kako bi lahko to "neobstoječo stvar" videli, in vpraša, če česa ni, ali to nujno pomeni, da ni pomembno.

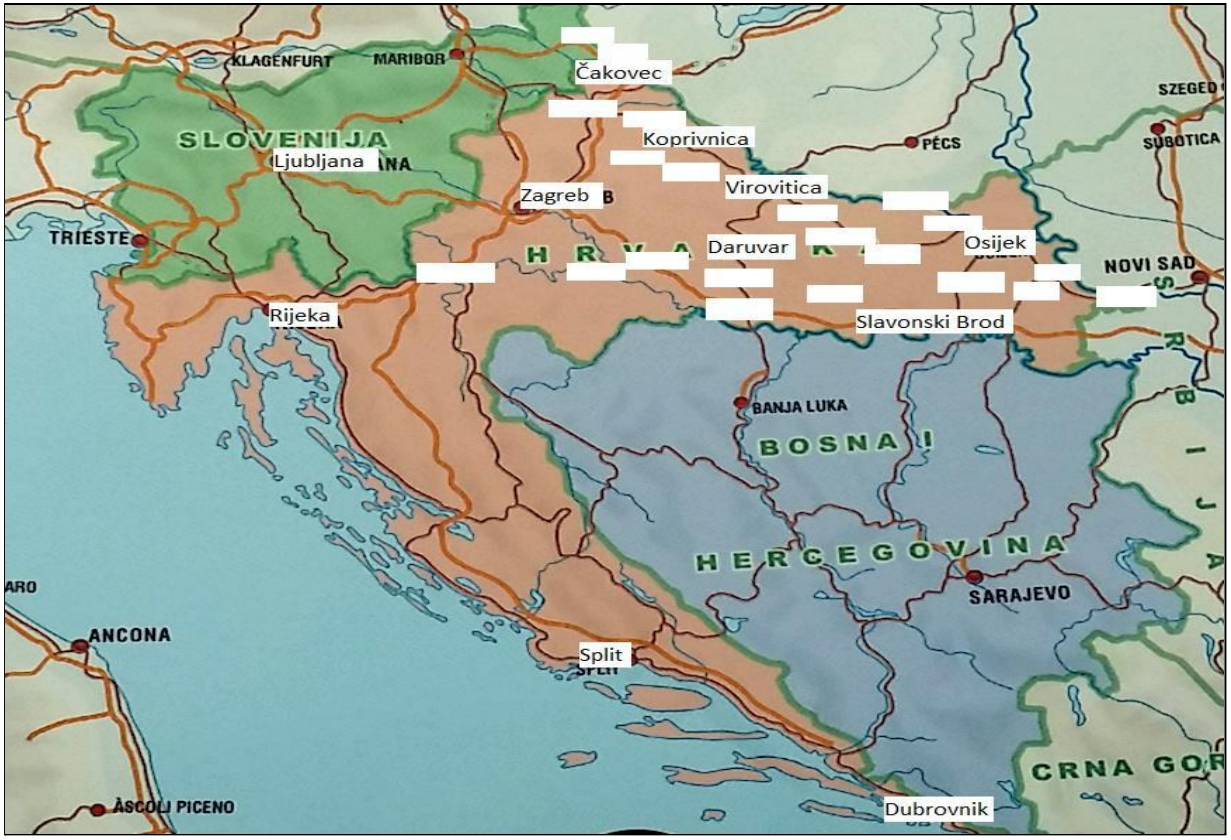
KLAGENFURT
MARIBOR
Čakovec
SZEGED
SLOVENIJA
Koprivnica
PÉCS
SUBOTICA
Ljubljana
Virovitica
Zagreb
TRIESTE
Daruvar
Osijek
NOVI SAD
Rijeka
Slavonski Brod
BANJA LUKA
BOSNA I
HERCEGOVINA
SARAJEVO
ANCONA
Split
CRNA GO
ASCOLI PICENO
Dubrovnik

Po 2. sv. vojni (1946) in danes	Croatia	Slovenia
Judovske skupnosti	10	0/1
Judovsko prebivalstvo	5000/prib. 2000	prib. 200/150

DRUGI DEL

Razmišljanje o prostoru

Učitelj prikaže diapozitiva 3 in 4 powerpointa (A - D; fotografija stavb v Murski Soboti, fotografija parkirišča v Zagrebu in fotografija stavbe s fitnes klubom v Bjelovaru).
Ko si učenci ogledujejo te slike, jih učitelj prosi, naj se pogovorijo in odločijo za vsako:

Kdaj je bila fotografija posneta?

		Kje je bila posneta? 		

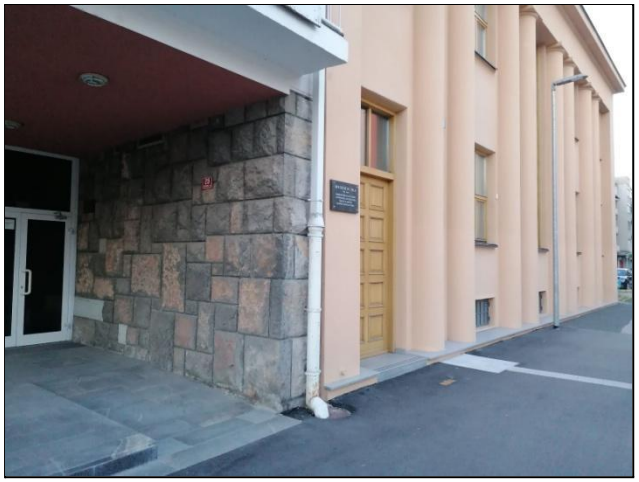

FINISH
WHAT YOU
STARTED

		Učitelj odpre razpravo in se premakne k vprašanju, kaj na teh fotografijah sploh manjka; kaj je "praznina" ali, kako je na teh slikah viden "prazen del" polj, ki so bila prej vidna na zemljevidu? Nekateri učenci se lahko počutijo razočarani, ker ne morejo prepoznati praznine: učitelj opozori učence, da kadar govorimo o praznini ali neobstoju, to seveda ni vedno očitno. Učitelj razloži, da je še toliko bolj pomembno, da dobro premislimo, kaj vidimo in kako gledamo: pogosto je tisto, kar ne moremo videti, tisto, kar najbolj razkrije. Učitelj učencem razkrije odgovore na vprašanja z razdeljevanjem fotografij in informacij ter dijakom pojasni, od kod prihajajo fotografije. • sinagoga v Murski Soboti (A), • zagrebška sinagoga (B), • trgovina Bernharda Ascherja Ascher B. in sin, ki je stala na vogalu današnje Slovenske in Ulice Staneta Rozmana v Murski Soboti (C) • trgovina z železnino Breyer v Bjelovaru, od julija 1941 do maja 1942 ustaško taborišče za Jude in danes stanovanjska zgradba in fitnes center (D). 		

		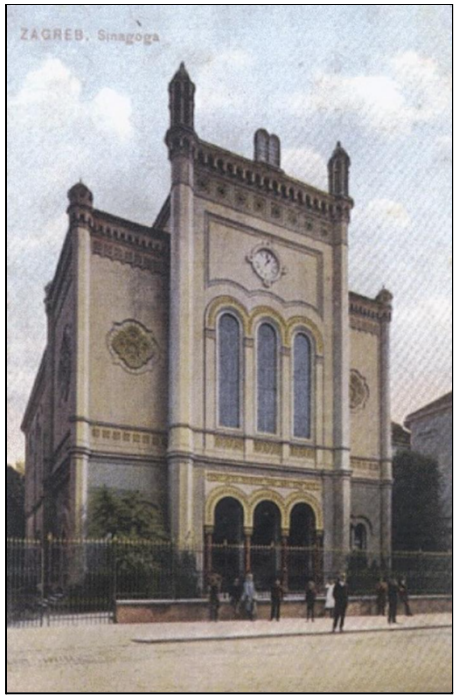 ZAGREB. Sinagoga		

		ASCHER B.IN SIN		

Učitelj vpraša:
Kakšna je razlika med temi slikami? Kaj nam povedo o holokavstu?

S katero besedo bi opisali razlike med temi slikami?
Za odgovor uporabite mentimeter.
https://www.menti.com/pnnbxijm2f

Izbirno: učenci lahko ustvarijo projekt mini šole, v katerem bodo poglobljeno raziskali fotografije in svoje ugotovitve predstavili v obliki štirih mini časovnic z ilustracijami in dodatnim besedilom. Na primer za trgovino z železnino bratov Breyer v Bjelovaru lahko najdejo, da se je konec julija in v začetku avgusta 1941 začelo aretiranje in izgon bjelovarskih Judov v taborišča: prvo skupino so odpeljali v taborišče Gospić, drugo in tretjo skupino pa poslali v Zagreb. Od tretje skupine Judov, ki so bili deportirani v noči na začetek julija 1941, je bilo v Bjelovar vrnjenih sedemindvajset,

		večinoma starejših, žensk in otrok ter dva zdravnika: dr. Bela Milhofer in dr. Dragutin Ländler. Bivali so v trgovini z železnino bratov Breyer na Trgu Stjepana Radića, ki so jo takrat imenovali "judovsko taborišče". V tem taborišču so živeli do konca maja 1942. Župan Nikola Božičević jim ni dovolil, da bi vzeli iz svojih hiš niti najnujnejše stvari, zato so spali na golih tleh. Podpiralo jih je več judovskih družin iz mešanih zakonov do maja 1942, ko so jih skupaj z več ostalimi Judi poslali v Jasenovac in Staro Gradiško na ozemlje Velike županije Bilogora in jih tam likvidirali. **DRUGA AKTIVNOST** **Kako je bilo preživeti holokavst?** Učitelj namerava učence vprašati, kaj se je zgodilo z judovskimi skupnostmi po vojni in holokavstu. So se vrnili stari predvojni časi za judovske skupnosti? Je bilo zanje bolje, ko je nastala nova socialistična Jugoslavija? **Cilj dejavnosti 2** je dijakim zagotoviti splošno razumevanje vpliva 2. svetovne vojne na judovske skupnosti na Hrvaškem in v Sloveniji. Model dela bo temeljil na skupinskem delu, ustnem poročanju in viharjenju možganov. Po razdelitvi v tri skupine in določanju sklopa vprašanj, povezanih z izkušnjami preživelih iz holokavsta s Hrvaške in Slovenije, morajo učenci pripraviti odgovore in jih deliti z razredom. Zanašajo se na gradivo v aplikacijah lino.it, ki je že bilo ustvarjeno in prilagojeno njihovim potrebam. Če aplikacije lino.it ni mogoče uporabiti, lahko učitelj podvoji učno gradivo in ga razdeli dijakom za skupinsko delo. **Opomba za učitelje I:** Večina slovenskih Judov ni preživela v holokavstu. Po vojni prekmurska judovska skupnost ni več obstajala. Večina preživelih je odšla v Izrael, nekaj v ZDA, Združeno kraljestvo in celo v Avstralijo.		

		Fizičnemu iztrebljanju in odhodu večine preživelih je sledila nacionalizacija judovskega premoženja. Leta 1954 je bila porušena sinagoga v Murski Soboti. Spomin na prekmurske Jude je z leti počasi izginjal. Vendar je bila zgodovina te skupnosti ponovno odkrita v zadnjih 20 letih. V Neodvisni državi Hrvaška je bilo ubitih 75-80% judovske skupnosti. Drugo svetovno vojno je preživelo približno 9000 Judov. Nekateri preživeli se niso vrnili v svoja predvojna bivališča, ker so jih spomnili, da so bili na teh območjih obsojeni in da je bilo njihovo premoženje zaseženo, izropano ali uničeno. Od nekdanjih 41 predvojnih judovskih skupnosti na Hrvaškem je bilo obnovljenih le 10. Od leta 1948 do 1952 se je v Izrael odselilo 3.806 hrvaških Judov, ki so morali podpisati izjavo, s katero so se odrekli nepremičninam v korist države. Danes je v Republiki Hrvaški 10 judovskih skupnosti. Po ocenah živi na Hrvaškem približno 2000 Judov. Skupina 1 - Alfred Pal https://bit.ly/3tQZZR2 **Alfred Pal (1920-2010), preživeli holokavst**		

Na začetku druge svetovne vojne je Alfred Pal živel v Vukovarju, leta 1942 pa se je s pomočjo ponarejene prepustnice zatekel v Crikvenico, ki je bila takrat v italijanski okupacijski coni. Iz Crikvenice so ga izgnali v taborišče Kraljevica, nato pa do kapitulacije Italije v taborišče Kampor na Rabu. Pridružil se je rabskemu judovskemu bataljonu, iz katerega je bil umaknjen v ZAVNOH, kjer je od oktobra 1944 do konca vojne sodeloval pri delu vojne redakcije "Vjesnika". Leta 1949 je bil Pal ena od žrtev obdobja Informbiro, notranjega razkola med Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo, ki je privedel do razkola med Titom in Stalinom. Obtožen, da je bil simpatizer Stalina in državni sovražnik, je bil Pal aretiran in poslan na Goli otok, zapor in delovno taborišče za politične zapornike, kjer je služil od 1949 do 1950 in nato še od 1951 do 1954. V povojnem obdobju je bil zelo uspešen v slikarstvu, karikaturi in grafičnem oblikovanju. V intervjuju za Fondacijo za vizualno zgodovino Shoah v Los Angelesu opisuje vrnitev domov v Vukovar po vojni.

... Ko sem prišel v Vukovar, sem dejansko vedel, kaj me čaka. Bilo je strašno razočaranje. Prvič, ni Judov. Drugič - prihajam k svoji hiši. Nič ni več tam. To je kot ... Stoji hiša, grem k sosedu. Takoj ko

		vstopim na njegovo dvorišče, že vidim, da ima celotno kopalnico od hiše, v kateri sem bil, ker je šlo za patent - en kopalniški kotel ... grem k drugemu sosedu. Lepo me je sprejel. Gospod Pal, kako lepo da ste prišli, kaj pa je s sosedo. Sprašuje za sosedo! Sosedo so od tam odpeljali in on je to videl. In po tem je bila odprta vsaka hiša v Vukovarju in so izvedli dražbo. Vse, kar je bilo v hiši, je bilo dano na dražbo - kdor hoče kupiti. In tako je bilo vse izropano. Torej, perzijka je izginila, slike so izginile. Tam je bila galerija mojih prednikov. Tu sta bila dedek in babica po babičini strani, z dedkove strani pradedek in prababica. Kar mi je najbolj žal, ker sem ostal brez tega. Niti ene slike mojega očeta, mame, brata. Nikjer nič. Da o mojih stvareh niti ne govorim. Imel sem zbirko znamk. Vse je bilo oropano. Nimate se na koga obrniti. Prišel sem do tistega drugega soseda ... torej ... hočete skodelico kave, zdaj mislim, da bom izvedel, kaj se je zgodilo, a za mano odbija ura. To je ena stenska ura, ki ima ta čudovit zvok, zato odbije vsakih petnajst minut. Ta stenska ura je bila zgoraj, na steni nad posteljo, kjer sem spal. Niti se mi ni treba obračati, slišim ta ton, ta zvok. Gledam svojega soseda ... sosed, kako je ta ura prišla k vam? No, veste, to uro sem vzel za spomin na soseda, na ono na tisto ... V dobri veri mu rečem, ali bi vi ... To bi z veseljem vzel kot edini spomin, ker ni ničesar v naši hiši. O ne, kako bi vam ga dal. No, to je spomin na sosedo, pa ono pa tisto ... Meni je postalo slabo. Ker preprosto jaz ne morem govoriti z njim. Zdaj bi moral reči, da ga bom vzel s silo s stene, si ga dal pod roko in šel ven na ulico. V tej situaciji se mi zdi smešno. Kaj bom z njo? Na nek način je oskrunjena. Pravkar sem mu rekel: Veste kaj! Super! Všeč mi je. Torej, naj vas spomni na sosedo vsakih petnajst minut, ko odbije. Da so njo odpeljali in ubili, pa vi na to mislite ... Obrnil sem se in odšel. 1. Kaj je Alfred Pal prvič opazil po vrnitvi v Vukovar? 2. Kaj je opazil med obiskom soseda? 3. Kaj je opazil pri drugem sosedu? 4. Zakaj je na koncu odnehal, da bi vzel sosedovo uro, ki mu je nekoč pripadala?		

5. Kakšen je ton vira?

6. Kakšne so posledice njegove odsotnosti iz Vukovarja?

Skupina 2 - Elvira Kohn

https://bit.ly/33OGi1z

ELVIRA KOHN (1914 - 2003), preživela holokavst

Elvira Kohn v Jugoslovanski ljudski armadi https://lostsephardicworld.org/exhibition/croatia/

Elvira Kohn je bila jugoslovanska fotografinja in prva vojaška fotoreporterka v Jugoslaviji ter članica Zveze komunistov Jugoslavije (ZKJ). Po vojni je prenehala s fotoreporterstvom in do upokojitve leta 1964 živela razmeroma osamljeno, vodila je fotografski oddelek v Hiši Jugoslovanske ljudske armade (JNA) v Zagrebu.

		V času komunizma sem bila v Jugoslovanski ljudski armadi (JNA), bila sem član komunistične stranke. Delala sem in se družila z drugimi, ki so bili v stranki; to je bilo moje življenje, to je bil moj svet. Danes ljudje govorijo grozne reči o komunizmu, vendar vseeno ni bilo tako slabo. Mogoče je bilo v določenih vidikih boljše kot danes; samo tega ne smemo reči, preprosto ne zveni prav. Takoj po vojni sem šla na judovsko skupnost na Palmotičevi ulici, da bi postala njen član. Preko skupnosti sem ponovno vzpostavila odnose s teto Adelo v Braziliji in sestrično Zlato v Izraelu. Nikoli nisem bila v Braziliji, toda v Izraelu sem bila večkrat. Prvič sem šlal leta 1950 na obisk k Zlati. Ni bilo lahko dobiti dovoljenja za odhod iz države, ker sem bila med visokimi častniki v stranki. Končno sem po mnogih poskusih in zavrnitvah govorila z enim general-oficirjem, ki mi je pomagal dobiti dovoljenje za odhod v Izrael. Iz Reke sem odšla z ladjo in prispela v Haifo. Bilo je neverjetno potovanje, ker sem se srečala z Zlato in njeno družino, videla pa sem tudi veliko ljudi, ki so bili internirani na Rabu z mano. Toda do Izraela nisem nikoli čutila globokih občutkov. Povabili so me tudi na bar micvo Zlatinega sina in šla sem. --- Z materjo sem živela do njene smrti leta 1977. Midva sva si bila zelo blizu in težko mi je bilo, ko je umrla. Ostala sem sama; Nisem imela sorodnikov, lastne družine. Bila sem tudi v dilemi, kako pokopati mamo. TO je bila zame zelo težka odločitev. Na materin pogreb je prišlo veliko uradnikov JNA in mojih sodelavcev. Nekateri so imeli govor. Nisem mogla, da bi jo rabin pokopal pred člani stranke. In nisem mogla, da bi člani stranke spregovorili pred rabinom. Oba ne gresta skupaj. Tako sem se nazadnje odločila, da na pogrebu ne bom imela rabina. Ni bilo lahko, a druge izbire ni bilo. Ni mi bilo dovoljeno imeti judovskega pogreba za mamo. Sem pa naredila nekaj drugega. S skupnostjo sem se dogovorila, da so ves prvi mesec po materini smrti za njo recitirali kadiš vsak petek in soboto. To je bilo nekaj, kaj sem lahko naredila. Čeprav so vsi uradniki vedeli, da sem Judinja in da je moja mama Judinja, na pogrebu nisem mogla imeti obeh, stranke in rabina. In čeprav sem bila upokojen od leta 1964 in je mama umrla leta 1977, sem bila še vedno v istem krogu ljudi, delila isti duh in tako mi ni bilo dovoljeno. To je bil duh časa. 1. Kakšno je bilo življenje Elvire po vojni? 2. Kakšen odnos je vzpostavila s svojci v Izraelu?		

3. Kakšno dilemo je imela glede materinega pogreba?
4. Po kakšni judovski navadi je zaznamovala smrt svoje matere?
5. Kaj lahko iz vira sklenete o razmerju med judovstvom in komunizmom po vojni?

Skupina 3 - Erika Fűrst

https://bit.ly/2Rrb91F

ERIKA FŰRST (1931), preživela holokavst

Erika Fürst se je rodila v Murski Soboti, kjer je z družino pričakala 2. svetovno vojno. Njeno družino so 26. aprila 1944 madžarski orožniki pregnali iz doma in jo skupaj z drugimi judovskimi

		družinami zaprli v sinagogo. Nato so jih predali nacistom, ki so jih prepeljali v Čakovec, od tam v Nagykanizso in nato v Auschwitz. Po končani vojni sta se z mamo in sestro vrnili v Mursko Soboto. Njen oče je umrl v holokavstu. Po vojni ni bila politično ali javno aktivna. Njena življenjska zgodba je v javnost prišla šele pred 20 leti. Danes živi v Murski Soboti in je zadnja slovenska Judinja, ki pripoveduje o holokavstu. (…) V Mursko Soboto smo prišle v naše dvorišče. Hiša je bila razdejana, prazna, vsi podi strgani, vsa elektrika strgana, en hlev je bil porušen, klet je bila porušena, tam, kjer smo imeli voz, skedenj je bil porušen. Skratka, doma smo našli razdejanje. Za tri tedne nas je vzela ena družina k sebi, občina nam je pošiljala kosilo, vendar tisto kosilo smo imele za večerjo tudi. (…) Potem so mami ponudili 10.000 dinarjev posojila, da so pode zabili, da so napeljali elektriko in pobelili celo hišo. Po treh tednih smo se preselile domov, spale smo na tleh. (…) (…) Po vojni, ko smo se vrnili iz taborišča, je to bil tabu. Namreč, to lahko dokažem tako, da prvi dan, ko sem prišla v 3. razred gimnazije, bila sem stara 14 leta, v nižji razred gimnazije. Prvi dan so me sošolci obkolili na cesti, spraševali do zvonjenja, eden čez drugega so spraševali. Pripovedovala sem jim, kar sem mogla. Po tistem zvonjenju smo šli v razred. Drug dan več nihče ničesar ni vprašal. Mislim, da je to bil tabu. O tem se ni govorilo. (…) To je morala biti direktiva. (…) Vir: https://www.youtube.com/watch?v=fol8q4QJTiQ (…) Doma nas je čakala kalvarija. Ko pridemo na dvorišče, kakšna je bila hiša že od zunaj. Ni bilo notri ene žlice, enega stola. Vse je bilo prazno. (…) Trgovina je ostala prazna, ampak police so bile, pulti so bili. (…) Kako ste vi zaživeli po vojni, glede na to, da ste bili v taborišču, da ste bili žrtev nacizma? Se je po vojni to kaj upoštevalo? Upoštevalo se je toliko, koliko smo dobili tista kosila in tistih par dni nismo imeli nič. Ne posode, nič. Potem so za vse internirance naredili v eni vili menzo.		

		So se sošolci kaj zanimali? Prvi dan sem prišla v šolo brez nogavic, brez perila, dve obleki in en rjavi čevelj, en črn čevelj. Ko so me zagledali sošolci, joj, tisoč vprašanj. (…) Jih je je zanimalo? Potem je vmes kdo kakšno vprašanje postavil, pa je zvonilo. Malo sem jim povedala, zelo malo se jim povedala. To, kaj smo delali v taborišču, že ni prišlo na vrsto. Drug dan nihče ni vprašal več, niti moja prijateljica, niti ona me ni več upala vprašati. Kaj se je zgodilo? (…) Prepovedali so jim. (…) Ravnatelj verjetno. (…) V šoli sploh nismo o tem govorili. Niti besede. Kako je bilo po vojni z vašo sinagogo v Murski Soboti? (…) Tu smo ostale 4 družine. Mi nismo mogli vzdrževati cerkve. Potem je evangeličanska skupnost hotela kupit to cerkev, da bi imeli to cerkev. In niso dovolili, občina ni dovolila, pač pa so jo porušili. Sicer z dogovorom židovske skupnosti iz Beograda. Nekaj so jim baje plačali, nekaj malo, samo toliko, da niso oni porušili. Nekaj malega so jim plačali. (…) Eden, vemo, kdo je bil, je odnesel lestenec iz nje. Moj bratranec je bil fizioterapevt in je videl naš lestenec pri enem pacientu. Domov ga je odnesel, njemu je lagal, da ga je plačal. Komu? (…) Kakšen je pa bil odnos do vas taboriščnikov, posebej Judov po vojni? Kaj bi rekla? Bili so taki in taki. Eni so bili normalni kot prej, drugi so nam pa kar dali vedeti, kar čutiti. Jaz sem bila dvakrat po eno leto brez službe, ko so na okraju imele službo punce iz Goričkega, brez končane osnovne šole. Ali ste bili Judje po vojni zapostavljeni? Zapostavljeni ravno ne, ker je to bilo inkognito. Naj se ne opazi, neuradno. Tako smo čutili. Kakšen je bil po vojni odnos do holokavsta? Dokler nismo samostojni postali, se o tem sploh ni govorilo. Kakor, da je prepovedano. Sploh se ni govorilo. Vir: https://4d.rtvslo.si/arhiv/pricevalci/174638287		

Vprašanja:
- Kakšen dom je našla Erika Fürst, ko se je vrnila iz taborišča?
- Kako so jo prvi dan sprejeli sošolci?
- Zakaj mislite, da šola ni želela, da bi priznala, kaj se ji je zgodilo?
- Kaj se je zgodilo s sinagogo v Murski Soboti?
- Kakšen je bil odnos do holokavsta po vojni, do tistih, ki so ga preživeli?
- Mislite, da je lahko svoje judovstvo izpostavila v javnosti?

DRUGI DEL

Potem, ko so učenci v diskusiji, ki jo je vodil učitelj, razpravljali, morajo svoje ugotovitve strniti v tabeli.

	ALFRED PAL	ELVIRA KOHN	Erika FŰRST
1.Kako so preživeli 2. sv. vojno?			
2.Kaj se je zgodilo z njihovimi družinskimi člani?			
3.Kaj se je zgodilo z njihovo lastnino?			
4.Kakšen je bil njihov odnos do jugoslovanskih oblasti po 2. sv. vojni?			

		5. Kakšen je bil odnos lokalne skupnosti do njih, po njihovi vrnitvi?					
		6. Ali so razmišljali o izselitvi v drugo državo po vojni, v npr. Izrael, ZDA, Avstralijo?					
		7. Ali so obnovili vezi z judovsko skupnostjo?					
		8. Kdaj so pripovedovali o svojih izkušnjah s preživetjem holokavsta? Zakaj misliš tako?					

V tabeli označi tisto, kar je skupno vsem trditvam. Spodaj lahko odgovor dopolnite, če menite, da ga je treba še poudariti.

_____
_____
_____

Opomba za učitelje II: če je v skupini več kot 6 učencev, je mogoče delovno gradivo (besedila, fotografije in pričevanja preživelih iz holokavsta) razdeliti na delo v paru po metodi razmisli v paru in deli z ostalimi. Na povezavah je mogoče uporabiti tudi dodatna video pričevanja, ki so na voljo v hrvaškem, slovenskem in angleškem jeziku:

Eva Akerman

		https://www.osobnasjecanja.hr/video-arhiva/eva-akerman/ a) 39:40 - 42:02 b) 42:02 - 43:51 c) 43:51 - 47:00 d) 56:40 - 59:36 ZEEV Milo Zeev Milo - video - osobnasjecanja.hr a. 1:10:00 - 1:12:00 b. 1:18:00 - 1:21:25 c. 1:21:25 - 1:23:00 Dragica Vajnberger Dragica Vajnberger - video - osobnasjecanja.hr a. 42:20 - 44:21		

15 minut	**3**	Dejavnost 3: Refleksija in samorefleksija Cilj dejavnosti: preučiti vzroke, ki danes vodijo do občasnih antisemitskih incidentov v Sloveniji in na Hrvaškem, čeprav je judovska populacija v teh državah majhna. Ozaveščati in se z vrstniki in učiteljem pogovoriti o osebni hierarhiji dejavnikov, ki vodijo do antisemitskih incidentov, in končno sklepati, kako se lahko danes temu upiramo.	Odkrito in pogovorno vodeno poučevanje (razprava v razredu)	

		Učitelj pokaže dve fotografiji in učence vpraša: Danes na Hrvaškem in v Sloveniji ni skoraj nobene judovske skupnosti. Se je antisemitizem končal s porazom nacistov, fašistov in ustašev? Poglejte fotografije. Sinagoga v Mariboru, danes Center judovske kulture dediščine v Sloveniji.	Metoda dela z vizualnimi viri	

		 Judovska skupnost v Splitu 2011		https://www.holocaustremembrance.com/sites/default/files/inline-files/IHRA-Recommen

	3	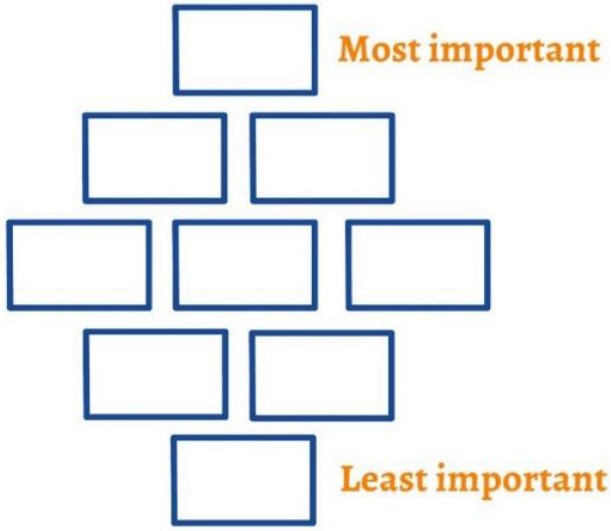 Na družbenih omrežjih in v javnosti (npr. grafiti) še danes obstajajo občasni zapisi o antisemitizmu. Oglejte si pomen besede antisemitizem na tej povezavi: https://www.holocaustremembrance.com/sites/default/files/inline-files/IHRA-Recomendations-Teaching-and-Learning-about-Holocaust.pdf Kateri vzroki so po vašem mnenju privedli do takšnih antisemitskih incidentov? Učitelj učencem ponuja več možnih vzrokov in jih prosi, naj razvrstijo, kateri dejavnik po njihovem mnenju danes najbolj prispeva k diskriminaciji ali predsodkom do Judov: družinska vzgoja; dostop do lažnih informacij; verska ideologija; mediji; politiki; verski voditelji; prijatelji; skupnost; šolsko osebje.	Oblikovanje miselnega vzorca Učenje s samoodkrivanj	dations-Teaching-and-Learning-about-Holocaust.pdf

	3	Dejavnost Dijamant devet: ● Te dejavnike razporedite v obliki diamanta. Na vrh diamanta postavite tisto, kar se vam zdi najpomembnejši dejavnik antisemitizma. Na dno diamanta postavite tisto, kar mislite, da je najmanj pomemben dejavnik. Preostale dejavnike postavite na sredino, najpomembnejši proti vrhu diamanta in najmanj pomembni proti dnu. Namen te dejavnosti je, da učenci opazijo, da so na različne kraje postavili različne vzroke in da je to njihova osebna interpretacija vzrokov sodobnega antisemitizma. V razpravi, ki sledi, je pomembno, da učenci razumejo, da so vsi zgoraj navedeni vzroki enako pomembni. Zaključno vprašanje: Kako se po vašem mnenju počutijo preživeli holokavst in njihove družine, ko vidijo takšne grafite? Po vsem, kar ste izvedeli o zgodovini antijudovstva in antisemitizma, kako se počutite, ko vidite takšne grafite? Kaj lahko storimo, da se takšni incidenti ne bi zgodili? Učenci ponujajo zaključne odgovore.	em in raziskovanjem Metoda zapisovanja Pogovor Učenje s samoodkrivanjem in raziskovanje, Pogovor	

VIII. BIBLIOGRAFIJA IN DRUGI VIRI ZNANJA, KI SE UPORABLJAJO V PRIPRAVI UČENJA

Viri za Slovenijo:

https://www.youtube.com/watch?v=fol8q4QJTiQ

https://4d.rtvslo.si/arhiv/pricevalci/174638287

Andrej Pančur, Judovska skupnost v Sloveniji na predvečer holokavsta, Celje, 2011.

Oto Luthar, Martin Pogačar, Dežela senc, spomin na izgon in izginotje judovske skupnosti v Prekmurju, Ljubljana, 2012.

Judje v 20. stoletju v gradivu Arhiva Slovenije, Ljubljana, 2019.

Boris Hajdinjak, "Tu se je smrt utrudila do smrti …" : slovenske žrtve Auschwitza, (powerpoint).

https://sl.wikipedia.org/wiki/Judje_v_Sloveniji

https://www.rtvslo.si/crna-kronika/v-mariboru-protijudovske-parole/96253#&gid=1&pid=3

https://sobotainfo.com/novica/lokalno/v-murski-soboti-nekoc-sinagoga-judje-vodilni-veletrgovci/128283

https://sl.wikipedia.org/wiki/Osvobodilna_fronta

https://www.google.com/url?q=https://old.delo.si/novice/slovenija/lastnisko-razdeljena-bergerjeva-vila-prazna-propada.html&sa=D&source=editors&ust=1625082385669000&usg=AOvVaw0aRJkB_oL3cO0zZDOYv7AX

Viri za Hrvaško:

Stephane Bruchfeld, Paul A. Lavine - Pričajte to svojoj djeci… O holokaustu u Europi 1933.-1945., Zagreb 2018.

- Snježana Koren, Loranda Miletić - Holokaust u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj

Melita Švob, Židovi u Hrvatskoj, Zagreb 2004.

Hrvoje Matković, Povijest Jugoslavije, Zagreb 2003.

Medar, Mladen. "Prilog istraživanju povijesti Židova u Bjelovaru." *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru* , br. 1 (2007): 161-177.

https://www.centropa.org/biography/elvira-kohn

Photos:

https://www.centropa.org/

https://hr.wikipedia.org/wiki/Alfred_Pal

https://bs.wikipedia.org/wiki/Aprilski_rat

https://hr.wikipedia.org/wiki/Raspad_Kraljevine_Jugoslavije

https://www.mojevrijeme.hr/magazin/2019/06/prvi-sisacki-partizanski-odred-sastanak-u-sumi-na-koji-su-hrvati-i-danas-ponosni/

http://www.jusp-jasenovac.hr/Default.aspx?sid=5729

https://www.vecernji.hr/premium/jasenovac-ociscen-od-ideologizacije-pristranosti-i-komunistickih-krivotvorina-1264321

https://radiogornjigrad.wordpress.com/2014/09/28/poceci-modernog-antisemitizma-i-holokaust/

https://hr.wikipedia.org/wiki/Zagreba%C4%8Dka_sinagoga

https://hr.wikipedia.org/wiki/Zastava_Socijalisti%C4%8Dke_Federativne_Republike_Jugoslavije

https://hrcak.srce.hr/31739

https://hr.wikipedia.org/wiki/Datoteka:Banovine_Kraljevine_Jugoslavije_1929%E2%80%931939.svg

https://www.goldi-motorsport.si/iimg/2177/500x420/i.jpg

IX. Priloge

IX. PRILOGE

1. **Bookwidget kronologija 2. sv. vojne:**
   https://www.bookwidgets.com/play/zrutbF0X-iQAEkEeCfAAAA/TCJF3TX/world-war-ii-i?teacher_id=4748258311143424

2. **Fotografije za uvod:**

Izdelal Tomislav Šimić

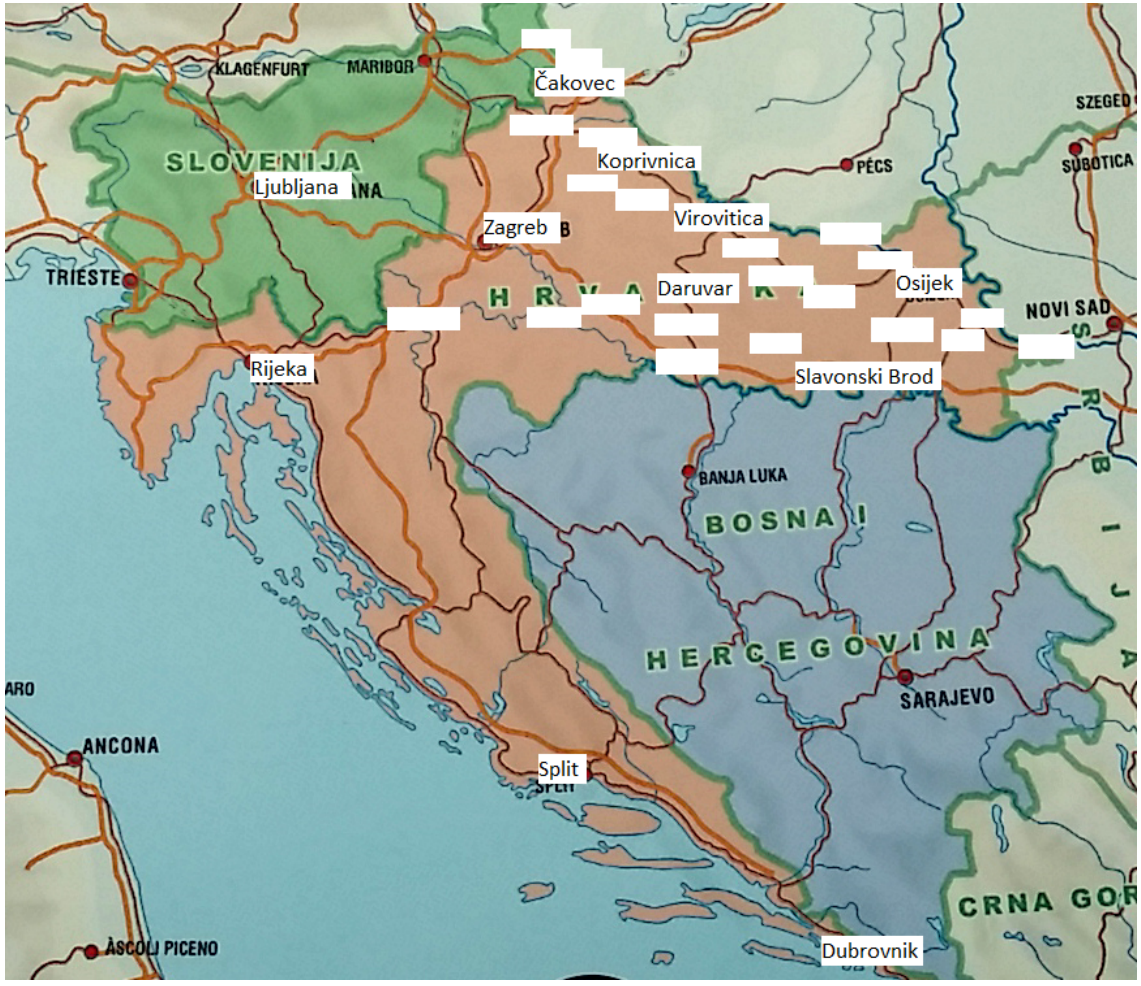

Izdelal Tomislav Šimić

https://sobotainfo.com/novica/lokalno/v-murski-soboti-nekoc-sinanoga-judje-vodilni-veletrgovci/128283

Prispeval Tomislav Šimić

https://www.google.com/url?q=https://old.delo.si/novice/slovenija/lastnisko-razdeljena-bergerjeva-vila-prazna-propada.html&sa=D&source=editors&ust=1625082385669000&usg=AOvVaw0aRJkB_oL3cO0zZDOYv7AX

Prispevala Monika Lončar

Prispevala Valerija Turk Presečki

https://vestnik.si/clanek/aktualno/poklon-skupnosti-ki-je-vplivala-na-razvoj-mesta-in-regije-870878

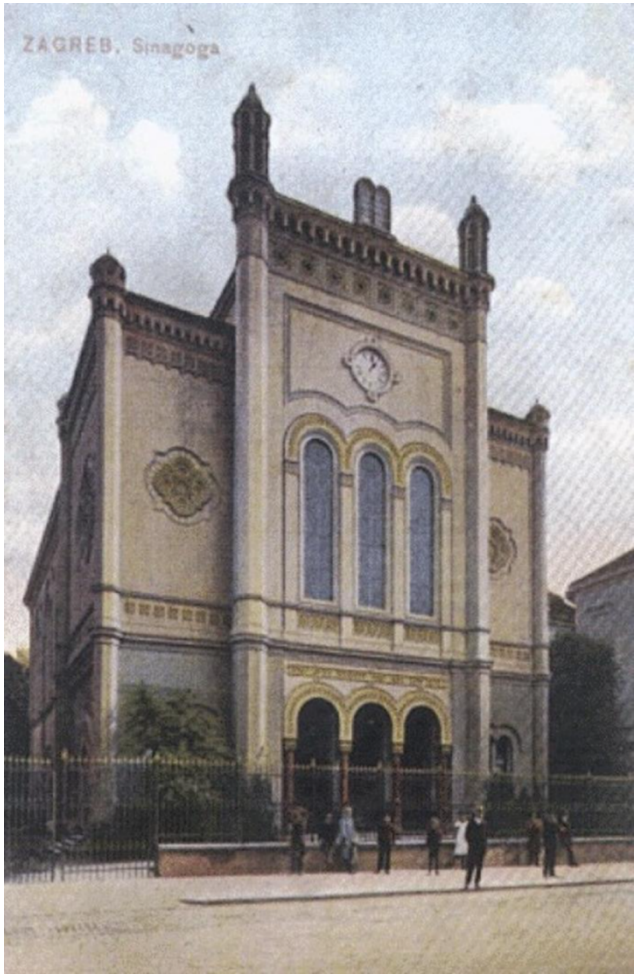

https://hr.wikipedia.org/wiki/Zagreba%C4%8Dka_sinagog

https://vestnik.si/clanek/aktualno/poklon-skupnosti-ki-je-vplivala-na-razvoj-mesta-in-regije-870878

https://hrcak.srce.hr/31739

DODATEK 3

Pričevanje Alfreda Pala

Na začetku druge svetovne vojne je Alfred Pal živel v Vukovarju, leta 1942 pa se je s pomočjo ponarejenega prelaza zatekel v Crikvenico, ki je bila takrat v italijanski okupacijski coni. Iz Crikvenice so ga izgnali v taborišče Kraljevica, nato pa do kapitulacije Italije v taborišče Kampor na Rabu. Pridružil se je rabskemu judovskemu bataljonu, iz katerega je bil umaknjen v ZAVNOH, kjer je od oktobra 1944 do konca vojne sodeloval pri delu vojne redakcije "Vjesnika". Leta 1949 je bil Pal ena od žrtev obdobja Informbiro, notranjega razkola med Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo, ki je privedel do razkola med Titom in Stalinom. Obtožen, da je bil simpatizer Stalina in državni sovražnik, je bil Pal aretiran in poslan na Goli otok, zapor in delovno taborišče za politične zapornike, kjer je služil od 1949 do 1950 in nato še od

1951 do 1954. povojnem obdobju je bil zelo uspešen v slikarstvu, karikaturi in grafičnem oblikovanju. V intervjuju za Fondacijo za vizualno zgodovino Shoah v Los Angelesu opisuje vrnitev domov v Vukovar po vojni.

... Ko sem prišel v Vukovar, sem dejansko vedel, kaj me čaka. Bilo je strašno razočaranje. Prvič, ni Judov. Drugič - prihajam k svoji hiši. Nič ni več tam. To je kot ... Stoji hiša, grem k sosedu. Takoj ko vstopim na njegovo dvorišče, že vidim, da ima celotno kopalnico od hiše, v kateri sem bil, ker je šlo za patent - en kopalniški kotel ... grem k drugemu sosedu. Lepo me je sprejel. Gospod Pal, kako lepo da ste prišli, kaj pa je s sosedo. Sprašuje za sosedo! Sosedo so od tam odpeljali in on je to videl. In po tem je bila odprta vsaka hiša v Vukovarju in so izvedli dražbo. Vse, kar je bilo v hiši, je bilo dano na dražbo - kdor hoče kupiti. In tako je bilo vse izropano. Torej, perzijka je izginila, slike so izginile. Tam je bila galerija mojih prednikov. Tu sta bila dedek in babica po babičini strani, z dedkove strani pradedek in prababica. Kar mi je najbolj žal, ker sem ostal brez tega. Niti ene slike mojega očeta, mame, brata. Nikjer nič. Da o mojih stvareh niti ne govorim. Imel sem zbirko znamk. Vse je bilo oropano. Nimate se na koga obrniti. Prišel sem do tistega drugega soseda ... torej ... hočete skodelico kave, zdaj mislim, da bom izvedel, kaj se je zgodilo, a za mano odbija ura. To je ena stenska ura, ki ima ta čudovit zvok, zato odbije vsakih petnajst minut. Ta stenska ura je bila zgoraj, na steni nad posteljo, kjer sem spal. Niti se mi ni treba obračati, slišim ta ton, ta zvok. Gledam svojega soseda ... sosed, kako je ta ura prišla k vam? No, veste, to uro sem vzel za spomin na soseda, na ono na tisto ... V dobri veri mu rečem, ali bi vi ... To bi z veseljem vzel kot edini spomin, ker ni ničesar v naši hiši. O ne, kako bi vam ga dal. No, to je spomin na sosedo, pa ono pa tisto ...

Meni je postalo slabo. Ker preprosto jaz ne morem govoriti z njim. Zdaj bi moral reči, da ga bom vzel s silo s stene, si ga dal pod roko in šel ven na ulico. V tej situaciji se mi zdi smešno. Kaj bom z njo? Na nek način je oskrunjena. Pravkar sem mu rekel: Veste kaj! Super! Všeč mi je. Torej, naj vas spomni na sosedo vsakih petnajst minut, ko odbije. Da so njo odpeljali in ubili, pa vi na to mislite ... Obrnil sem se in odšel.

1. Kaj je Alfred Pal prvič opazil po vrnitvi v Vukovar?

2. Kaj je opazil med obiskom soseda?

3. Kaj je opazil pri drugem sosedu?

4. Zakaj je na koncu odnehal, da bi vzel sosedovo uro, ki mu je nekoč pripadala?

5. Kakšen je ton vira?

6. Kakšne so posledice njegove odsotnosti iz Vukovarja?

Dodatek 4

Pričevanje Elvire Kohn

Elvira Kohn v JLA https://lostsephardicworld.org/exhibition/croatia/

Elvira Kohn je bila jugoslovanska fotografinja in prva vojaška fotoreporterka v Jugoslaviji ter članica Zveze komunistov Jugoslavije (SKJ). Po vojni je prenehala s fotoreporterstvom in do upokojitve leta 1964 živela razmeroma osamljeno, vodila je fotografski oddelek v Hiši JLA v Zagrebu.

V času komunizma sem bila v Jugoslovanski ljudski armadi (JNA), bila sem član komunistične stranke. Delala sem in se družila z drugimi, ki so bili v stranki; to je bilo moje življenje, to je bil moj svet. Danes ljudje govorijo grozne reči o komunizmu, vendar vseeno ni bilo tako slabo. Mogoče je bilo v določenih vidikih boljše kot danes; samo tega ne smemo reči, preprosto ne zveni prav. Takoj po vojni sem šla na judovsko skupnost na Palmotičevi ulici, da bi postala njen član. Preko skupnosti sem ponovno vzpostavila odnose s teto Adelo v Braziliji in sestrično Zlato v Izraelu. Nikoli nisem bila v Braziliji, toda v Izraelu sem bila večkrat. Prvič sem šlal leta 1950 na obisk k Zlati. Ni bilo lahko dobiti dovoljenja za odhod iz države, ker sem bila med visokimi častniki v stranki. Končno sem po mnogih poskusih in zavrnitvah govorila z enim general-oficirjem, ki mi je pomagal dobiti dovoljenje za odhod v Izrael. Iz Reke sem odšla z ladjo in prispela v Haifo. Bilo je neverjetno potovanje, ker sem se srečala z Zlato in njeno družino, videla pa sem tudi veliko ljudi, ki so bili internirani na Rabu z mano. Toda do Izraela nisem nikoli čutila globokih občutkov. Povabili so me tudi na bar micvo Zlatinega sina in šla sem.

Z materjo sem živela do njene smrti leta 1977. Midva sva si bila zelo blizu in težko mi je bilo, ko je umrla. Ostala sem sama; Nisem imela sorodnikov, lastne družine. Bila sem tudi v dilemi, kako pokopati mamo. TO je bila zame zelo težka odločitev.
Na materin pogreb je prišlo veliko uradnikov JNA in mojih sodelavcev. Nekateri so imeli govor. Nisem mogla, da bi jo rabin pokopal pred člani stranke. In nisem mogla, da bi člani stranke spregovorili
pred rabinom. Oba ne gresta skupaj. Tako sem se nazadnje odločila, da na pogrebu ne bom imela rabina. Ni bilo lahko, a druge izbire ni bilo. Ni mi bilo dovoljeno imeti judovskega pogreba za mamo.
Sem pa naredila nekaj drugega. S skupnostjo sem se dogovorila, da so ves prvi mesec po materini smrti za njo recitirali kadiš vsak petek in soboto. To je bilo nekaj, kaj sem lahko naredila. Čeprav so vsi uradniki vedeli, da sem Judinja in da je moja mama Judinja, na pogrebu nisem mogla imeti obeh, stranke in rabina. In čeprav sem bila upokojen od leta 1964 in je mama umrla leta 1977, sem bila še vedno v istem krogu ljudi, delila isti duh in tako mi ni bilo dovoljeno. To je bil duh časa.

1. Kakšno je bilo življenje Elvire po vojni?

2. Kakšen odnos je vzpostavila s svojci v Izraelu?

3. Kakšno dilemo je imela glede materinega pogreba?

4. Po kakšni judovski navadi je zaznamovala smrt svoje matere?

5. Kaj lahko iz vira sklenete o razmerju med judovstvom in komunizmom po vojni?

DODATEK 5

Pričevanje Erike Fürst

Erika Fürst se je rodila v Murski Soboti, kjer je z družino pričakala 2. svetovno vojno. Njeno družino so 26. aprila 1944 madžarski orožniki pregnali iz doma in jo skupaj z drugimi judovskimi družinami zaprli v sinagogo. Nato so jih predali nacistom, ki so jih prepeljali v Čakovec, od tam v Nagykanizso in nato v Auschwitz. Po končani vojni sta se z mamo in sestro vrnili v Mursko Soboto. Njen oče je umrl v holokavstu. Po vojni ni bila politično ali javno aktivna. Njena življenjska zgodba je v javnost prišla šele pred 20 leti. Danes živi v Murski Soboti in je zadnja slovenska Judinja, ki pripoveduje o holokavstu.

(…) V Mursko Soboto smo prišle v naše dvorišče. Hiša je bila razdejana, prazna, vsi podi strgani, vsa elektrika strgana, en hlev je bil porušen, klet je bila porušena, tam, kjer smo imeli voz, skedenj je bil porušen. Skratka, doma smo našli razdejanje. Za tri tedne nas je vzela ena družina k sebi, občina nam je pošiljala kosilo, vendar tisto kosilo smo imele za večerjo tudi. (…) Potem so mami ponudili

10.000 dinarjev posojila, da so pode zabili, da so napeljali elektriko in pobelili celo hišo. Po treh tednih smo se preselile domov, spale smo na tleh. (…)

(…) Po vojni, ko smo se vrnili iz taborišča, je to bil tabu. Namreč, to lahko dokažem tako, da prvi dan, ko sem prišla v 3. razred gimnazije, bila sem stara 14 leta, v nižji razred gimnazije. Prvi dan so me sošolci obkolili na cesti, spraševali do zvonjenja, eden čez drugega so spraševali. Pripovedovala sem jim, kar sem mogla. Po tistem zvonjenju smo šli v razred. Drug dan več nihče ničesar ni vprašal. Mislim, da je to bil tabu. O tem se ni govorilo. (…) To je morala biti direktiva. (…)

Vir: https://www.youtube.com/watch?v=fol8q4QJTiQ

(…) Doma nas je čakala kalvarija. Ko pridemo na dvorišče, kakšna je bila hiša že od zunaj. Ni bilo notri ene žlice, enega stola. Vse je bilo prazno. (…) Trgovina je ostala prazna, ampak police so bile, pulti so bili. (…)

Kako ste vi zaživeli po vojni, glede na to, da ste bili v taborišču, da ste bili žrtev nacizma? Se je po vojni to kaj upoštevalo?

Upoštevalo se je toliko, koliko smo dobili tista kosila in tistih par dni nismo imeli nič. Ne posode, nič. Potem so za vse internirance naredili v eni vili menzo.

So se sošolci kaj zanimali?

Prvi dan sem prišla v šolo brez nogavic, brez perila, dve obleki in en rjavi čevelj, en črn čevelj. Ko so me zagledali sošolci, joj, tisoč vprašanj. (…) Jih je je zanimalo? Potem je vmes kdo kakšno vprašanje postavil, pa je zvonilo. Malo sem jim povedala, zelo malo se jim povedala. To, kaj smo delali v taborišču, že ni prišlo na vrsto. Drug dan nihče ni vprašal več, niti moja prijateljica, niti ona me ni več upala vprašati. Kaj se je zgodilo? (…) Prepovedali so jim. (…) Ravnatelj verjetno. (…) V šoli sploh nismo o tem govorili. Niti besede.

Kako je bilo po vojni z vašo sinagogo v Murski Soboti?

(…) Tu smo ostale 4 družine. Mi nismo mogli vzdrževati cerkve. Potem je evangeličanska skupnost hotela kupit to cerkev, da bi imeli to cerkev. In niso dovolili, občina ni dovolila, pač pa so jo porušili. Sicer z dogovorom židovske skupnosti iz Beograda. Nekaj so jim baje plačali, nekaj malo, samo toliko, da niso oni porušili. Nekaj malega so jim plačali. (…) Eden, vemo, kdo je bil, je odnesel lestenec iz nje.

Moj bratranec je bil fizioterapevt in je videl naš lestenec pri enem pacientu. Domov ga je odnesel, njemu je lagal, da ga je plačal. Komu? (…)

Kakšen je pa bil odnos do vas taboriščnikov, posebej Judov po vojni?

Kaj bi rekla? Bili so taki in taki. Eni so bili normalni kot prej, drugi so nam pa kar dali vedeti, kar čutiti. Jaz sem bila dvakrat po eno leto brez službe, ko so na okraju imele službo punce iz Goričkega, brez končane osnovne šole.

Ali ste bili Judje po vojni zapostavljeni? Zapostavljeni ravno ne, ker je to bilo inkognito. Naj se ne opazi, neuradno. Tako smo čutili.

Kakšen je bil po vojni odnos do holokavsta? Dokler nismo samostojni postali, se o tem sploh ni govorilo. Kakor, da je prepovedano. Sploh se ni govorilo.

Vir: https://4d.rtvslo.si/arhiv/pricevalci/174638287

- Kakšen dom je našla Erika Fürst, ko se je vrnila iz taborišča?
- Kako so jo prvi dan sprejeli sošolci?
- Zakaj mislite, da šola ni želela, da bi priznala, kaj se ji je zgodilo?
- Kaj se je zgodilo s sinagogo v Murski Soboti?
- Kakšen je bil odnos do holokavsta po vojni, do tistih, ki so ga preživeli?
- Mislite, da je lahko svoje judovstvo izpostavila v javnosti?

DODATEK 6

	ALFRED PAL	ELVIRA KOHN	Erika FŰRST
1. Kako so preživeli drugo svetovno vojno?			
2. Kaj se je zgodilo z njihovimi družinskimi člani?			
3. Kaj se je zgodilo z njihovo lastnino?			
4. Kakšen je bil odnos do jugoslovanskih oblasti po drugi svetovni vojni?			
5. Kakšen odnos je imelo lokalno prebivalstvo do njih po vrnitvi?			

6. Ali so razmišljali o emigraciji v drugo državo po vojni, na primer Izrael, ZDA, Avstralijo?			
7. Ali so obnovili odnose z judovsko skupnostjo?			
8. Kdaj sta govorila o svojih izkušnjah s preživetjem holokavsta? Zakaj misliš tako?			

V tabelo obkroži tisto, kar je skupno vsem trditvam. Odgovor lahko dopolnite spodaj, če menite, da ga je treba še poudariti.

_____
_____
_____

DODATEK 7

Dodal Renato Flis

https://www.rtvslo.si/crna-kronika/v-mariboru-protijudovske-parole/96253#&gid=1&pid=3

Dodala Loranda Miletić

DODATEK 8

SEZNAM KLJUČNIH POJMOV

Protijudovstvo: sovraštvo in prezir do Judov na podlagi verskih predsodkov.

Antisemitizem: nezakonska obvezujoča delovna definicija antisemitizma IHRA, ki pravi, da je „antisemitizem določeno dojemanje Judov, ki se lahko izrazi kot sovraštvo do Judov. Retorične in fizične manifestacije antisemitizma so usmerjene v judovske ali nejudovske posameznike in / ali njihovo lastnino, v ustanove judovskih skupnosti in verske objekte, «vključuje enajst primerov nekaterih načinov, kako se antisemitizem pojavlja danes. V obdobju pred in med holokavstom so nacisti in drugi Judje usmerjali v različne oblike antisemitizma. Učinki takšnega antisemitizma so se stopnjevali od družbenih predsodkov, zakonskih omejitev, množičnega zapiranja, getoizacije, deportacije in umorov.

Prisotni: države in posamezniki, ki so se zavedali nacističnih zločinov in so se odločili, da ne bodo intervenirali, čeprav imajo določeno svobodo ukrepanja, s čimer bi lahko okrepili odločnost storilcev, da storijo svoja kazniva dejanja.

Sodelavci/kolaboranti: nenemški režimi in osebe, ki so sodelovale z nacisti in aktivno podpirale njihovo politiko ter izvajale akcije po nacističnih ukazih in na lastno pobudo, npr. ustaški režim na Hrvaškem.

Koncentracijska taborišča: Izraz koncentracijsko taborišče se nanaša na taborišče, v katerem so ljudje pridržani ali zaprti, običajno pod ostrimi pogoji in ne glede na pravne norme aretacije in zapora, ki so sprejemljive v ustavni demokraciji. Zapor v koncentracijskem taborišču je bil neomejen, ni bil povezan s konkretnim dejanjem in ni bil predmet sodne presoje.

Institucije, razvite v nacistični Nemčiji, so zapirale politične sovražnike in nasprotnike. Tabori so bili pogosto v predmestjih večjih mest zelo viden pokazatelj pripravljenosti nacističnega režima na nasilje in teror. Zapornike v koncentracijskih taboriščih so držali v nečloveških razmerah in jih mučili, stradali, v nekaterih taboriščih pa tudi medicinske poskuse. Po izbruhu druge svetovne vojne so nemške oblasti razširile mrežo

koncentracijskih taborišč. Do konca vojne je mreža taborišč vključevala delovna taborišča, namenjena izkoriščanju prisilnega dela zapornikov; tranzitna taborišča za zbiranje večjega števila žrtev pred deportacijo, pa tudi taborišča pred letom 1939. Taborišča smrti so bila ustanovljena konec leta 1941 / v začetku leta 1942 s posebno funkcijo množičnih umorov.

Taborišča smrti/ centri za pobijanje: taborišča, ki so bila ustanovljena za sistematične umore Judov in Romov. V ta namen so služili Kulmhof (Chelmno), kot taborišče z izključno zaplinjevalnimi vozili in taborišča Belzec, Sobibor in Treblinka. Auschwitz, Majdanek in MalyTrostinets so vsebovali objekte, podobne tistim v taboriščih smrti, pa tudi kot koncentracijska taborišča, delovna taborišča ali tranzitna taborišča.

Holokavst: državno, sistematično preganjanje in ubijanje Judov s strani nacistične Nemčije in njenih sodelavcev med letoma 1933 in 1945.

Zanikanje holokavsta: nezakonsko obvezujoča delovna definicija zanikanja in izkrivljanja holokavsta IHRA se glasi: „Zanikanje holokavsta je diskurz in propaganda, ki zanikata zgodovinsko resničnost in obseg iztrebljanja Judov s strani nacistov in njihovih sostorilcev med drugo svetovno vojno, znan kot holokavst ali šoa. Zanikanje holokavsta se nanaša posebej na vsak poskus trditve, da holokavst / Shoah ni bil. Zanikanje holokavsta lahko vključuje javno zanikanje ali dvom v uporabo glavnih mehanizmov uničenja (kot so plinske komore, množično streljanje, stradanje in mučenje) ali namernost genocida judovskega ljudstva. "

Izkrivljanje holokavsta: nezakonsko obvezujoča delovna opredelitev zanikanja in izkrivljanja holokavsta IHRA se nanaša na številne primere poskusov dvoma o dejanskosti holokavsta. Sem spadajo (vendar niso omejene na) bruto zmanjšanje števila žrtev holokavsta; poskusi obtoževanja Judov za povzročitev lastnega genocida; in izjave, ki holokavst predstavljajo kot pozitiven zgodovinski dogodek

Internacijsko taborišče: Internacija je zaprtje ljudi, običajno v večjih skupinah, brez obtožb ali namena vložitve obtožbe. Izraz se zlasti uporablja za pridržanje "sovražnih državljanov v vojni ali osumljencev terorizma". Internacijsko taborišče se razlikuje od koncentracijskega taborišča, vendar vseeno vsebuje svoje elemente (tj. Fašistična taborišča na vzhodnem delu Jadrana)

Italijanska fašistična taborišča: Med drugo svetovno vojno so fašistične oblasti vzpostavile na desetine taborišč, ki jih je bilo mogoče razdeliti na dve vrsti, odvisno od oblasti nad njimi in načina interniranja zapornikov. Gre za "redna" in "vzporedna" internacijska taborišča. Taborišča, v katera so prihajali zaporniki, je "redno" interniralo notranje ministrstvo, italijanska kraljeva vojska pa je delovala "vzporedna" internacijska taborišča. Na območju Jugoslavije, ki jo je po aprilu 1941 okupirala in priključila Italija so fašistične oblasti ustanovile izključno koncentracijska taborišča, do katerih je prišlo prek "vzporedne" internacije. Civilisti, ki so bili po kapitulaciji Jugoslavije uvrščeni med "nekdanje Jugoslovane" in partizanski sodelavci, so bili internirani v "vzporedna" internacijska taborišča. V teh taboriščih so partizane odvzeli in prijeli, če jih niso streljali, ker zaradi gverilske metode bojevanja niso veljali za vojne ujetnike. "Vzporedna" internacijska taborišča so imela dvojno vlogo. Za večino pridržanih so bila koncentracijska taborišča, bila pa so tudi internacijska taborišča, ko so zaprli "zaščitene" internirance. Te skupine "zaščitenih" internirancev so bili na primer Judje na okupiranem jugoslovanskem ozemlju.

Judje: pravoslavni in reformirani judovstvo juda opredeljujejo kot posameznika, katerega mati je bila / je bila Judinja, ali posameznika, ki se je spreobrnil v judovstvo; Liberalni judovstvo v definicijo dodatno vključuje tudi posameznika, ki ima judovskega očeta. Nacisti so Jude opredelili kot posameznike s tremi ali štirimi judovskimi starimi starši, ne glede na versko prepričanje ali pripadnost posameznikov ali njihovih prednikov. Prav tako je treba opozoriti, da so se zakoni o rasi uporabljali v različnih časih in na različne načine v različnih krajih, ki so jih zasedli in nadzorovali nacisti in njihovi sodelavci. Da bi še bolj zapletli opredelitve, so v Nemčiji živeli tudi ljudje, ki so bili po nürnberških zakonih opredeljeni kot nemški in ne judovski, torej ljudje, ki imajo v judovski verski skupnosti rojena le enega ali dva stara starša. Ti "mešani" posamezniki so bili znani kot Mischlinge. Uživali so enake pravice kot "rasni" Nemci, vendar so bile te pravice nenehno krčene s poznejšo zakonodajo.

Kaddish: Kaddish ali Qaddish ali Qadish je hvalospev o Bogu, ki se recitira med judovskimi molitvenimi bogoslužji. Osrednja tema Kadisa je povečava in posvečenje Božjega imena. V liturgiji se različne različice Kadisa funkcionalno opevajo ali pojejo kot ločila različnih odsekov službe.

KPJ / ZKJ: Zveza komunistov Jugoslavije, ki je bila do leta 1952 znana kot Komunistična partija Jugoslavije, je bila ustanovna in vladajoča stranka SFR Jugoslavije. Ilegalna podzemna skupina je ostala vse do druge svetovne vojne, ko se je po invaziji na Jugoslavijo leta 1941 vojaška veja stranke, jugoslovanski partizani, zapletla v krvavo državljansko vojno in premagala sile osi in njihove lokalne pomožne organizacije. Po osvoboditvi iz tuje okupacije leta 1945 je stranka utrdila svojo moč in ustanovila enopartijsko državo, ki je obstajala do razpada Jugoslavije leta 1990.

Osvoboditelji: posamezniki, ki so sodelovali pri izpuščanju in lajšanju trpljenja tistih, ki so jih nacisti in njihovi sodelavci prisilili v skrivanje. Izraz se še posebej uporablja za tiste vojake, zdravnike in verske uradnike, ki so v 1944–45 vstopili v zajeta koncentracijska taborišča

Storilci: posamezniki, ki so načrtovali, organizirali, aktivno spodbujali in / ali izvajali dejanja preganjanja in umora

Rasizem: institucionalni in / ali posameznikovi predsodki, diskriminacija ali antagonizem, usmerjen proti nekomu druge rase, ki temelji na prepričanju, da je lastna rasa boljša

Reševalci: posamezniki, ki so na različne načine pomagali žrtvam nacistov z namenom, da bi jim rešili življenje. Reševalce Judov, ki so pomagali brez sebičnih vzgibov, pogosto imenujejo "pravični (med narodi)", naslov, ki so ga na podlagi analize pričevanj in dokumentov potrdili Yad Vashem, izraelski muzej holokavsta in spomenik, da potrjujejo, da je bilo reševanje izvedeno za altruistične namesto osebne koristi.

Uporniki: posamezniki, ki so na različne načine aktivno nasprotovali nacističnim politikam in programom.

Shoah: hebrejska beseda, ki pomeni "katastrofa" ali uničenje. Beseda, ki se v izraelski kulturi uporablja za označevanje holokavsta; izogiba se domnevi, da so bile žrtve "žrtvovane" ali "mučene". Pogosto se uporablja tudi v Franciji in drugih delih kontinentalne Evrope, kjer je denar dobil po filmu Shoah leta 1985 režiserja Clauda Lanzmanna.

Preživeli: posamezniki, ki so preživeli dogodke holokavsta, ki jih je nacistična Nemčija in njeni sodelavci med 1933 in 1945 pod nadzorom države nadzorovali, sistematično preganjali in ubijali Jude. v to kategorijo spadajo judovski begunci iz Nemčije in Avstrije v tridesetih letih in tisti, ki so bili

rešeni v operacijah, kot je Kindertransport. Vključuje tudi otroke, ki se skrivajo ali dajo v posvojitev, da bi prikrili svojo identiteto. Druga generacija oziroma tretja generacija se nanašata na otroke in vnuke preživelih.

Žrtve: posamezniki, ki so jih ubili nacisti ali njihovi sodelavci ali ki so zaradi preganjanja utrpeli hude izgube.

Recommendations for Teaching and Learning about the Holocaust, the International Holocaust Remembrance Alliance (IHRA), 2019

League of Communists of Yugoslavia - Wikipedia